

Redactioneel

“Hoe gaat het, alles goed?”, deze vraag wordt in Nederland talloze malen gesteld als vast onderdeel van het begroetingsritueel. In deze bundel stelt een aantal onderzoekers de vraag hoe het gaat met de kerken, de religieuze betrokkenheid en het christelijk geloof aan het begin van de eenentwintigste eeuw in Nederland. De antwoorden zijn gegeven tijdens een publiekssymposium op 31 mei 2013 te Nijmegen. Het werd georganiseerd door *Religie & Samenleving* in samenwerking met de sectie Sociologie (Faculteit der Sociale Wetenschappen) en de Faculteit der Filosofie, Theologie & Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit. De titel van dit symposium luidde: *Ontkerkelijkking: nou en? Oorzaken en gevolgen van secularisatie in Nederland*.

Maar we weten toch dat Nederland ontkerkelijkt en dat de invloed van de kerken afneemt? En dus is het obligate antwoord toch dat het allemaal niet zo best gaat? Waarom dan dit symposium en in het verlengde daarvan deze bundel? Het antwoord hierop is, dat er een zekere gelatenheid lijkt te zijn neergedaald op het hele debat over secularisatie en dat geldt dan vooral het dalend aantal kerkleden en het dalend kerkbezoek. Zo werd eerst ontkend dat de kerken leegliepen, toen werd gezegd dat het allemaal wel mee viel en nu wordt er nauwelijks meer over gesproken. Maar er niets over zeggen betekent niet dat het weg is. Sterker nog, het is er niet alleen, het gaat met een snelheid die zelfs niet was voorzien door Jos Becker, jarenlang onderzoeker naar ontkerkelijkking bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Hij brengt op een heldere manier het proces van ontkerkelijkking sinds 1970 in kaart in het tweede hoofdstuk uit deze bundel.

Jonge onderzoekers houden zich gelukkig ook bezig met religieuze vraagstukken, zo gaan Joris Kregting en Charlotte Sederel (verbonden aan het Kaski) in op de vraag hoe de verschillende gradaties van kerkelijke betrokkenheid precies veranderden door de tijd en welke motieven mensen noemen om de kerk te verlaten. In hun onderzoek wordt onder andere de bewering gelogenstraft dat kerkverlating iets is dat mensen ‘overkomt’, vergelijkbaar met het steeds minder bezoeken van een oude bekende waarbij men dan op een gegeven moment constateert dat het beter is om maar helemaal te stoppen zonder precies te weten wanneer en hoe men tot dat besluit kwam (zie hoofdstuk drie). Mieke Maliepaard beantwoordt de vraag “hoe gaat het?” met een stralend “best goed!”. Is er dan toch sprake van herkerkelijkking? Nee, want wat deze zojuist gepromoveerde onderzoekster bedoelt, is dat het met de islam in Nederland goed gaat. De eerste generatie migranten bestaat nog steeds uit trouwe bezoekers van de moskee en de tweede generatie doet het zo mogelijk

nog beter. Weinig sporen van secularisatie merkbaar dus, u kunt haar verassende onderzoek, dat zij samen met Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU) uitvoerde, lezen in het vierde hoofdstuk.

Voordat u dat doet, nodigen wij u echter eerst uit het openingsartikel te lezen van Nan Dirk de Graaf, verbonden aan de universiteit van Oxford en een van de hoofdsprekers tijdens het symposium. Zijn belangstelling gaat uit naar het *waarom* van ontkerkelijking. Hij blijft daarbij niet steken in de snel polemisch wordende debatten of het nu de onttoverende modernisering is die de godsbeelden omver trekt, of toch de marktwerking waarin de van nature religieus ingestelde mens niet langer op zijn transcendenten wenken bediend wordt. Hij ziet kansen voor beide benaderingen en tracht daarbij een synthese te bewerkstelligen met een derde benadering: die van de (ir)rationele keuzes makende mens (zie het eerste hoofdstuk in deze bundel). Daarop aansluitend, vindt u in hoofdstuk vijf een toetsing van de moderniseringstheorie en de marktheorie. De auteurs, Jan Reitsma (Significant), Peer Scheepers, Ben Pelzer en Hans Schilderman (allen RU), doen dat door meer dan 40 Europese landen te vergelijken over de tijd en zij constateren dat beide theorieën vruchtbaar kunnen zijn om te verklaren waarom mensen nog religieus zijn en hun religiositeit in veel gevallen nog koppelen aan kerkgang.

Nan Dirk de Graaf kijkt in het eerste hoofdstuk niet alleen naar de oorzaken, maar ook naar de gevolgen van ontkerkelijking: wat gebeurt er eigenlijk op die andere maatschappelijke terreinen waarop kerken van oudsher actief zijn? Komt het bijvoorbeeld wel goed met al het vrijwilligerswerk dat gedaan moet worden als er steeds minder kerkleden zijn? Paul Vermeer onderzoekt samen met Peer Scheepers en Manfred te Grotenhuis (allen RU) deze vraag in hoofdstuk zes en gaat daarbij na of de komst van meer hoger opgeleiden de opengevallen vrijwilligersposten hebben opgevuld. Het antwoord is even helder als ontnuchterend: de komst van meer hoger opgeleiden vult de weggevallen posten door ontkerkelijking inderdaad goeddeels op, maar verlies door ontkerkelijking en winst door onderwijsexpansie zijn helemaal niet zo groot als wel wordt gedacht. Ook René Bekkers (VU) doet veel onderzoek naar vrijwilligerswerk, in combinatie met het geefgedrag aan goede doelen. Hij verhaalt in hoofdstuk zeven over al het onbetaalde werk dat door een kleine kern van kerkelijken nog steeds wordt gedaan en al het geld dat door hen wordt gegeven. Maar hij voorziet problemen op de wat langere termijn, omdat ook voor kerkelijken dit aardse bestaan een keer ophoudt en wie nemen dan de taken over?

Een ander mogelijk gevolg van ontkerkelijking is de verandering in stemgedrag. Nan Dirk de Graaf laat zien hoe langzamerhand ook de kerkleden tot

andere keuzes zijn gekomen en Ruben Konig (RU) onderzoekt in hoofdstuk acht hoe in de achterbannen van de grote politieke partijen processen van secularisering en individualisering zich langzaam hebben voltrokken. Met als opmerkelijk resultaat dat de CDA-achterban van nu lijkt op de achterban van de seculiere partijen, zoals de VVD, uit 1985. Konig trekt dit nog meer in de breedte en laat via een grafische voorstelling zien hoe de Nederlandse bevolking tussen 1979 en 2012 individualiseerde, minder conservatief werd en de oude tradities achter zich liet.

Als een overblijfsel van het verzuild verleden kent Nederland vandaag de dag nog steeds een duaal onderwijsstelsel met openbare en bijzondere scholen. Sterker nog, het merendeel van de scholen in Nederland is bijzonder en gebaseerd op een christelijke grondslag. Maar hoe christelijk zijn dergelijke scholen nog als leerkrachten de kerk niet bezoeken en de bijzondere scholen uit welbegrepen eigenbelang ook onkerkelijke kinderen toelaten? Kortom, is er nog een toekomst voor dergelijke confessionele scholen en waarom kiezen ouders nog steeds deze scholen voor hun kinderen? De antwoorden geven Siebren Miedema (VU), Gerdien Bertram-Troost (VU), Ina ter Avest (VU), Cees Kom (InHolland) en Anneke de Wolff (InHolland) in het negende hoofdstuk. Soortgelijke vragen betreffen ook de geestelijke verzorging in zorginstellingen die ondanks de ontkerkelijking nog steeds verzuilde kenmerken heeft. De cliëntèle in de zorg is echter deels onkerkelijk. Welke nieuwe kansen liggen er voor kerken en voor de beroepsgroep? Hans Schilderman (RU), schetst in hoofdstuk tien de problemen waarmee de geestelijke zorg te maken heeft: hoe kan zij zich legitimeren bij verdergaande ontkerkelijking, hoe moet het beroepsdomein worden afgebakend en geïntegreerd worden in het geheel van de zorg? Hij doet enkele suggesties voor een repertoire waarmee de geestelijke verzorging een meer duurzame legitimatie voor haar beroepsdomein kan verwerven.

Tot slot: er is vaak beweerd dat de kerken wellicht op hun retour zijn maar dat de spirituele behoefte onder de mensen min of meer constant is. Ton Bernts (Kaski) beschouwt in hoofdstuk elf deze veronderstelling die onder andere in de markttheorie een cruciale rol speelt. In zijn theoretische reflectie gaat hij in op het recente werk van Charles Taylor waarbij hij komt tot een definiëring van het begrip spiritualiteit en dit toepast op de Nederlandse situatie. Frans Jaspers (RU) gaat in het laatste hoofdstuk op zoek naar nieuwe vormen van religiositeit en doet daarbij twee verrassende ontdekkingen. Mensen die zich inlaten met nieuwe vormen van spiritualiteit zijn niet zo individualistisch als vaak wordt gedacht – er is in behoorlijke mate sprake van institutionalisering en netwerkvorming –, maar ze zijn ook veel minder religieus dan

vaak wordt gedacht. Bevindingen die Frans Jespers vragen doet stellen bij de veronderstelde transformatie van religiositeit.

De ontkerkelijking gaat onverminderd door en zonder gevolgen voor het maatschappelijke leven blijft dit alles niet, zo zouden wij deze bundel in het kort willen samenvatten. We hopen dan ook dat met het veelkleurige palet aan bijdragen de discussie hierover weer wordt aangewakkerd, want datgene waarover men zwijgt, is (nog) niet verdwenen.

Beste lezer, het ga u goed.